

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ВЕРНИГОРЕНКО Ольга Сергіївна

УДК 008:130.2:7.037.3](477)"19"(043.3)

**ФУТУРИЗМ В УКРАЇНСЬКОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ ПЕРШОЇ
ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**

26.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата культурології

Київ 2021

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі культурології та інформаційних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури та інформаційної політики України (м. Київ).

Науковий керівник:

доктор філософських наук, професор
СІВЕРС Валерій Анатолійович,
Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв,
професор кафедри культурології
та інформаційних комунікацій

Офіційні опоненти:

доктор культурології, професор
Сабадаш Юлія Сергіївна,
Маріупольський державний університет,
завідувач кафедри культурології
та інформаційної діяльності

кандидат культурології
Ляшенко Лідія Леонідівна,
Національний педагогічний університет
імені Михайла Драгоманова,
старший викладач кафедри культурології
та філософської антропології

Захист відбудеться 12 травня 2021 р. о 12:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.850.01 у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 15.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 11. Автореферат розіслано 9 квітня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,

доктор культурології, професор

О. В. Овчарук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Початок ХХ століття у Європі ознаменувався революційними змінами в політичній, соціальній, культурній та науково-технічній сферах. Опинившись на порозі «новітнього часу», світ зустрівся з багатьма викликами, що коріннями сягали у вже історично усвідомлену ситуацію суперечливості буттєвого статусу Людини. Ця суперечливість у загальному плані феноменально висвітлила себе у зв'язку з непроясненістю характеру взаємодії індивідуальної та суспільної свідомості з реальністю, і виявилася у кризовому характері цивілізаційного поступу, коли війни та соціальні заворушення постали перманентним тлом спроб осмислення культури як способу реалізації гуманістичної, як здавалося, родової характеристики людини. Переосмислення цінності людського буття таким чином постало підґрунтям для утворення на ньому нового філософсько-естетичного напрямку, який міг би продукувати і втілювати оновлені параметри розвитку людства, який був закликком до постійного руху й трансформацій і який отримав назву «футуризм». Однак виклики, що торкнулися глибин існування людської культури і виявили на початку минулого століття її вразливість, не зникли з плином часу. І як свідчить тотальна кризова ситуація сьогодення, ці виклики набули прискореного, майже незворотного для людства характеру. Саме тому дослідження футуризму як унікального філософсько-естетичного, соціально-політичного, семантико-сміслового та літературно-художнього феномену початку минулого століття набуває особливої актуальності.

Дослідження футуризму є складною проблемою не тільки з огляду на глибинну онтологічну вкоріненість самого явища та його мінливу феноменалізацію у культурному житті. Висвітлення й аналіз різноманітних явищ культури, що склали її історію протягом ХХ ст. і, зокрема його першої половини, вимагає подолання меж вузької періодизації. Проблеми, що сьогодні стоять перед дослідниками будь-якого напрямку культурного розвитку, потребують, з одного боку, обмеження певним колом культурологічної спеціалізації і, водночас, спонукають охопити якомога ширший пласт соціоісторичного та соціокультурного матеріалу. Тому ще одним аспектом актуальності даного дослідження є спроба його здійснення на перетині історичних умов виникнення футуризму, його геокультурного, просторового переходу від суто європейського до східнослов'янського ареалу. Трансформаційні зміни виявили себе в явищі «мовного футуризму». Його потенціал бачення нового реалізував себе у експериментах з мовою коли на ґрунті творчості російських та українських поетів-футуристів, критиків, письменників, виявили себе паростки нового типу світобачення та синкретичного пізнання-осягнення світу. Саме тому дослідження футуризму як унікального філософсько-естетичного, соціально-політичного, семантико-сміслового та літературно-художнього феномену початку минулого століття у порівняльному аналізі його витоків, характеру взаємодії з паралельними проявами в інших країнах, своєрідності його маніфестації в Україні, має незаперечну культурологічну, соціополітичну та загальнофілософську актуальність. Незважаючи на те, що проблематика авангарду у цілому і футуризму зокрема актуалізувалася в багатьох наукових працях (В. Агеєва, А. Біла, К. Бобринська, В. Вовкун,

Е. Голлербах, Я. Демиденко, К. Дудаков-Кашуро, М. Євшан, С. Єфремов, С. Жадан, О. Ільницький, Н. Костенко, М. Радлов, Є. Радін, М. Сулима, С. Холодинська, Г. Черниш, В. Шершеневич та ін.), вона не була предметом самостійного культурологічного дослідження. Тому є підстави розглянути феномен футуризму у порівняльному аналізі його витоків, характеру взаємодії з паралельними проявами в інших країнах, своєрідності його маніфестації в Україні у тематичному формулюванні «**Футуризм в українському культурному просторі першої половини ХХ століття**».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Тема належить до фундаментальних наукових досліджень кафедри культурології та інформаційних комунікацій НАКККіМ на 2015–2020 роки «Актуальні проблеми культурології: теорія та історія культури» (реєстр. № 0115U001572 від 12.06.2015). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради НАКККіМ (протокол засідання № 9 від 26.04.2016 р.).

Наукове завдання, нове розв'язання якого отримано в дисертації, полягає у розкритті особливостей еволюції футуризму як течії європейської культури в українському культурному просторі першої половини ХХ століття.

Мета роботи – дослідження генезису та трансформації футуризму в контексті загальноєвропейських культурних процесів та особливостей їх здійснення в Україні у першій половині ХХ століття.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- проаналізувати та структурувати використані джерельну базу та теоретичну основу роботи;

- визначити та обґрунтувати теоретико-методологічні засади вивчення футуризму;

- дослідити генезис футуризму в європейському контексті як впливового явища, що виникає на зламі ХІХ та ХХ століть та маніфестує необхідність радикальних світоглядних змін у суспільному культурному розвитку;

- проаналізувати напрямки розвитку європейського футуризму;

- обґрунтувати та запропонувати шляхи застосування методологічного потенціалу загальнонаукового принципу еволюції у розгляді соціокультурного явища футуризму у його окремих національних проявах, зокрема зарозумілої мови як чинника становлення футуризму в українському культурному просторі початку ХХ ст.;

- дослідити причини появи та окреслити зовнішні й внутрішні інваріанти розвитку футуризму в українському культурному просторі початку ХХ ст.;

- верифікувати можливість використання загальнонаукових та філософських принципів та категорій в процесі застосування історико-еволюційного дослідження соціально-історичних процесів, розглянутих крізь призму дослідження футуризму.

Об'єкт дослідження – футуризм як феномен культури початку ХХ століття.

Предмет дослідження – трансформація футуризму в українському культурному просторі першої половини ХХ століття.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період формування і становлення футуризму в українському культурному просторі (початок – перша половина ХХ століття).

Методи дослідження. Методологічним ядром дослідження є *системний аналіз* футуризму як унікального філософсько-естетичного, соціально-політичного, семантико-сміслового та літературно-художнього феномену першої половини ХХ століття. *Теоретичний* метод використано для уточнення термінологічного апарату дослідження; *аналітичний* – для вивчення творчого доробку футуристів; *соціокультурний* – для з'ясування місця футуризму в українському культурному просторі першої половини ХХ століття; *компаративний* – для порівняння та аналізу витоків і природи футуризму відповідно до національних особливостей напрямку. Широкого застосування набув *діахронний* метод, зокрема при розгляді питання змін ідеологічної парадигми футуристичних угруповань. *Просопографічний* метод дозволив об'єктивно підійти до аналізу ролі особистості в історії футуризму. Метод *теоретичного узагальнення* застосований для підведення підсумків дослідження.

Теоретична база дослідження:

- дослідження з теорії та історії культури, що визначають концептуальні засади сучасної гуманітаристики (Ю. Богуцький, П. Герчанівська, О. Овчарук, В. Сіверс, В. Тузов, В. Шейко та ін.);

- праці, присвячені дослідженню понять: «*еволюція*» (Т. Бевз, А. Бергсон, В. Бердніков, І. Гердер, Р. Докінз, П. Кейлоу, Е. Майр, Ю. Чайковський та ін.), «*футуризм*» (В. Агеева, А. Біла, К. Бобринська, Е. Голлербах, К. Дудаков-Кашуро, С. Жадан, О. Ільницький, Г. Михайлова, М. Радлов, Є. Радін, М. Сулима, С. Холодинська, Я. Цимбал, Г. Черниш, В. Шершеневич та ін.), «*зарозуміла мова*» (І. Браїлко, О. Вялікова, Ю. Грін, М. Кабиш, Ю. Ковалів, Є. Коротаєва, Г. Левінтон, І. Сіверянин, Н. Фатєєва, К. Чуковський та ін.);

- роботи вітчизняних критиків літератури минулого століття, присвячені розкриттю теми місця футуристичних угруповань в соціокультурному просторі України початку ХХ ст. (О. Білецький, О. Грушевський, М. Євшан, С. Єфремов, М. Сріблянський, П. Филипович, Б. Якубський та ін.);

- праці діячів української діаспори, де розкриваються теми українського авангарду (М. Глобенко, П. Голубенко, О. Ільницький, Г. Костюк, І. Кошелівець, Ю. Лавріненко, В. Радзикович, о. С. Семчук, Яр Славутич, В. Чапленко, Ю. Шерех та ін.);

- наукові розвідки, присвячені поняттю «*хронотоп*» (Л. Андрущенко, М. Бахтін, В. Бібік, Е. Боева, Ю. Жаданов, Н. Копистянська, В. Коркішко, Ю. Лотман, Р. Магдиш, Л. Приходько, Л. Романюк, С. Стежко, О. Черевченко та ін.);

- статті, в яких аналізується застосування філософських категорій часу і простору в літературних творах (М. Карповець, В. Коломийцева, М. Маркова, О. Родний та ін.);

- філософські дослідження теми геніальності (А. Калашнікова, І. Кант, І. Ксенофонт, Н. Ковтун, І. Паньонко, О. Ряшко, О. Смігунова, Л. Строченко та ін.);

- роботи, в яких висвітлюються питання методології наукових досліджень

(О. Колесников, В. Марцин, В. Романчиков, Ю. Тормоса, Г. Цехмістрова, В. Шейко та ін.);

- дисертації, присвячені дослідженням теми українського авангарду (В. Вовкун, Я. Демиденко, С. Жадан, С. Холодинська та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що

вперше:

- запропоновано авторську концепцію ідеї футуризму як унікального філософсько-естетичного, соціально-політичного, семантико-сислового та літературно-художнього феномену, яким він постав на початку минулого століття в українському культурному просторі, ознаменувавши своєю появою оновлене розуміння культури як соціального явища;

- обґрунтовано гіпотезу про загальну оцінку явища футуризму як об'єктивної пізнавальної закономірності, що полягає у пошуку людиною на зламних етапах розвитку культури універсальних форм осягнення та передачі культурних смислів новітніми та нетрадиційними засобами, зокрема, поетичної мови, що позначена у дослідженні як явище футуристичної протомови;

- доведено зв'язок українського футуризму у таких проявах його як зарозуміла мова та кверофутуризм з пошуками формального способу артикуляції нових засобів виразного та сислового впливу, що своїми витокami сягає сфери підсвідомого, а у філософській категоріальній системі корелює з кантівськими категоріями річ у собі, непізнана річ;

- досліджено становлення й трансформаційні зміни футуризму в українському культурному просторі (на прикладах маніфестаційних і поетичних доробків Михайля Семенка та Гео Шкурупія), а також вплив напрямку на аксіологічну складову творчості Миколи Бажана.

Уточнено:

- геокультурне походження футуризму. Батьківщиною футуризму до теперішнього часу традиційно вважали Італію. В результаті проведеного дослідження пропонується розглянути в контексті авторської аргументації Францію як країну, яка знаходиться біля культурно-історичних витоків футуризму.

- використання понять зарозуміла мова, егофутуризм, кверофутуризм в контексті пропонується у дослідженні нових підходів до розуміння природи та смислу футуризму.

набули подальшого розвитку:

- положення, що прояснюють роль митців та художніх діячів під час суспільно-політичних зламів і потрясінь, зокрема стосовно сприйняття війни та її специфіки сприйняття стану війни художньою свідомістю.

Теоретичне значення дисертаційної роботи. Теоретичне значення дисертації обумовлено подальшим розвитком уявлень про генезу та сутнісні художньо-естетичні властивості футуризму як впливового літературно-мистецького явища ХХ ст., поглибленням філософсько-культурологічного тлумачення його світоглядно-естетичної концепції та розуміння механізму утворення національних моделей футуризму як культурного феномену.

Практичне значення здобутих результатів. Теоретичні положення роботи та

викладений дисертанткою науково-пізнавальний матеріал, можуть бути використані у підготовці узагальнюючих монографічних праць з історії української культури ХХ ст., при розробці навчальних видань й курсів з культурології, історії української культури, естетики, мистецтвознавства у закладах вищої освіти та інтегрованих курсів художньої культури та мистецтва у загальноосвітніх навчальних закладах.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою, здійсненою в галузі теорії та історії культури (культурологія). Висновки та положення, що містять наукову новизну і мають практичне значення, ґрунтуються на результатах, отриманих автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри культурології та інформаційних комунікацій Інституту практичної культурології та арт-менеджменту Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Оприлюднення результатів дисертаційної роботи здійснювалося у доповідях та виступах на наукових конференціях, серед яких: 16-а Всеукраїнська наукова конференція «Актуальні питання історії науки і техніки», 5-7 жовтня 2017 р.; V Міжнародна науково-практична конференція «Наукові пошуки: актуальні проблеми теорії і практики» (3 серпня 2017 р.); VII Міжнародна науково-практична конференція «Наукові пошуки: актуальні проблеми теорії і практики» (29 вересня 2017 р.); VII Міжнародна наукова конференція «Інноваційні технології в галузі культури» (8 червня 2018 р.); Всеукраїнська наукова конференція «Україна в європейській та світовій історії: сучасний науковий і освітній дискурс», VIII Всеукраїнські Драгоманівські читання молодих істориків. (25 квітня 2018 р.); XIV Міжнародна науково-практична конференції «Актуальні проблеми гуманітарних наук у дослідженнях молодих науковців» (6 серпня 2018 р.); Культурні та мистецькі студії ХХІ століття: науково-практичне партнерство: матеріали міжнародного симпозіуму, присвяченого 50-річчю Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, 6 червня 2019 р.

Публікації. Основні положення та висновки дисертації з необхідною повнотою викладено у 14 наукових друкованих працях, серед яких: 4 статті у виданнях України, внесених МОН України до переліку фахових видань з культурології; 2 – у фахових виданнях, які включено до міжнародних науково-метричних баз, 1 – у наукових періодичних виданнях зарубіжних держав, 7 – в інших наукових збірниках та збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації складається з анотації (українською та англійською мовами) зі списком публікацій за темою дисертації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (314 позицій). Загальний обсяг дисертації – 196 сторінок, з яких основного тексту – 175 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, проаналізовано ступінь її наукової розробки, визначено мету, завдання, об'єкт предмет, методологічну базу дослідження, сформульовано положення наукової новизни результатів дослідження, окреслено їхнє теоретичне й практичне значення, наведено дані про апробацію, публікації, структуру та обсяг роботи.

У першому розділі роботи – **«Методологічні засади як функціональний інструмент визначення та застосування понятійно-категоріального апарату дослідження»**, що складається з трьох підрозділів, здійснено огляд наукової літератури та джерел з дисертаційної проблематики, визначено методологію дослідження, подано дефініцію поняття футуризм.

У підрозділі 1. 1 – **«Стан наукової розробки теми»** – здійснено детальний огляд напрацювань дослідників попереднього й початку нинішнього століть, що дало можливість простежити певні національні відмінності не тільки у векторах розвитку футуризму російського та українського, а й розбіжності в напрямках вивчення. Зокрема, якщо російський футуризм став об'єктом наукового осмислення уже на початку минулого століття (Н. Радлов, Е. Радін та ін.), то в Україні, окрім як в науковій праці М. Євшана, про футуристів згадують здебільшого в критичних статтях, публіцистиці.

У підрозділі показано як тематично змінювалися підходи до вивчення футуризму. Зокрема, через вплив політичної цензури на висвітлення справжніх подій, що відбувалися в Україні у період становлення радянської влади й здійснюваних нею репресій щодо творчої й наукової інтелігенції. Зазначено, що в першій третині минулого століття питання висвітлення історії футуризму активно рухали представники української діаспори в США, Німеччині, Канаді тощо. Перші теоретичні напрацювання щодо історії вітчизняного футуризму з'являються лише наприкінці минулого століття (О. Ільницький, Г. Черниш). Проаналізовано праці сучасних вітчизняних дослідників українського авангарду у цілому й футуризму зокрема (В. Тузов, С. Жадан, С. Холодинська, В. Вовкун, Я. Демиденко та ін.).

У підрозділі було обґрунтовано спробу дослідити поширення футуризму в європейському культурному просторі за допомогою еволюційного підходу. На відміну від «генеалогії» (М. Фуко), у центрі досліджень якої є результати впливу ідей, втілених у конкретних творах, еволюція (А. Бергсон, Р. Докінз) має справу з самою ідеєю. Тому, на підставі всебічного та різнопланового розгляду категорії еволюція обґрунтовується висновок про правомірність та доцільність використання загальнонаукової категорії еволюції як способу та методологічного принципу дослідження одного з найвпливовіших загальноєвропейських культурно-філософських та літературно-мистецьких явищ футуризму. Зокрема, аналіз даної категорії починається з встановлення загальноонтологічних підстав та умов виникнення людини як виду та визначення її сутнісної специфіки у царині природи, що пов'язується не тільки з унікальним способом ментальної організації та способу життєдіяльності, але й необхідністю здійснювати для виживання та ствердження себе у подальшому розвитку комунікативної функції. Спираючись на аналіз праць Р. Докінза обґрунтовується висновок про можливість використання теорії еволюції в царині соціальних, культурологічних та філософських досліджень. Зокрема йдеться про те, що культура, як невід'ємний елемент розвитку суспільства, сприяла появі нового типу еволюції, яка розвивається значно швидше, ніж генетична. У результаті цього доцільно говорити про існування нового типу реплікаторів, а фактично одиниць передачі культурної інформації, які вчений називає «мемами».

Виділений аспект розгляду свідчить про суттєву необхідність використання архаїчної людиною для передачі смислів, інформації та первісного типу світоглядного враження у формах знаково-абстрактного та мистецько-художнього вираження. Наведена аргументація дозволяє висунути гіпотезу про онтологічну вкоріненість форм протомови у первісних знакових та мистецьких формах вираження. Протомова розглядається у подальшому як функція саме футуристичної мови. Вона маніфестує себе як зарозуміла мова, заум, та інші не артикульовані у творчості футуристів у звичній формі способи експресивного поетичного вираження впливу на свідомість.

У підрозділі 1. 2 – «**Джерела дослідження**» – здійснено аналіз джерельної бази дослідження, який спирався на принцип об'єктивності та історичної виваженості, що постало запорукою отримання найбільш достовірних відомостей і фактів із залучених до розгляду джерел. Отримані в ході опрацювання великого масиву партійних та радянських документів результати дали у подальшому можливість спиратись у отриманих висновках на конкретні архівні матеріали письменників, що склали літературно-мистецький та інтелектуальний «фон» цього періоду. Зокрема, здійснено історико-культурологічні розвідки в царині культуротворчої, мистецько-літературної і суспільної діяльності М. Семенка, М. Бажана та багатьох інших. Серед опрацьованих та використаних для подальшого узагальнення матеріалів у підрозділі особливої ваги набувають вивчені у фондах масиви документів щодо творчого доробку та життєвого шляху М. Семенка, М. Терещенка, М. Ірчана, С. Крижанівського, Ю. Яновського. Залучено групу опублікованих джерел, а саме мемуари сучасників літераторів, які допомагають краще зрозуміти і відчутти культурну канву України першої половини ХХ ст. Факти, наведені у матеріалах другого підрозділу відповідно до методологічних установок, обраних у дослідженні, дозволили обґрунтувати їх оцінку як здійснення примусових форм соціальної трансформації державним та ідеологічним апаратом.

В даному контексті у підрозділі закладено підґрунтя розгляду авангардного явища футуризму як форми літературно-поетичної та мистецько-естетичної рецепції радикальних суспільно-культурних та філософсько-світоглядних змін, що несла у собі новітня доба на початку ХХ століття.

У підрозділі 1. 3 – «**Методи дослідження**» – зазначається, що основою дослідження є міждисциплінарний підхід який включає історико-філософський, культурологічний, аксіологічний та лінгвістичний принципи аналізу. Крім того конкретика дослідження матеріалу відкривала можливості використання таких методів як діахронний метод, порівняльний метод, біографічний метод, метод вивчення документальних джерел, психологічний метод, метод конкретизації, а також низку методологічних принципів. Крім основного методологічного принципу еволюційного розвитку, що є ключовим для здійснюваного розгляду залучено та використано принцип об'єктивності, принцип розвитку, принцип історизму, принцип збігу логічного та історичного, соціологічний принцип, принцип системності. Аналіз праць сучасних зарубіжних та вітчизняних філософів та культурологів в сфері методології науки Н. Гетьманцевої, С. Фаренік, Ю. Клеменюка, О. Антонюка, А. Конверського, дозволив збагатити арсенал дослідження обраної теми

положеннями про використання принципів терпимості, умовності, антиактивізму, гуманізму, кожен з яких охарактеризовано відносно своєї функціональної призначеності та доцільності використання у дослідженні.

Звернення до філософської спадщини Іммануїла Канта заклало підмурок подальшого плідного використання розробленої філософом теорії пізнання у дослідженні глибинної природи футуризму та дало підстави для обґрунтування основних положень дисертації щодо наявності ціннісного ядра як з'єднувальної ланки стану модерну та постмодерну, виявлення сутності футуризму як спроб артикулювати та помістити у певні лігнво-поетичні форми, концентровані у заплутаних первинних смислах, елементи протомови.

Розгляд деяких положень праць французького філософа Етьєна Кондильяка дозволив пов'язати суто раціоналістичний характер аналізу матеріалу як вимогу до стилю в аспекті науковості з такою необхідною стороною розуміння футуризму як дії душі, що не піддається понятійному анатомічному препаруванню але становить чи не найсуттєвішу рису футуризму.

Другий розділ **«Виникнення та становлення футуризму в умовах зміни європейської світоглядно-когнітивної парадигми»** складається з трьох підрозділів, у яких висвітлено питання витоків і становлення європейського футуризму, а також проаналізовано природу російського футуризму через призму мови, як соціального й культурологічного явища.

У підрозділі 2.1 – **«Витоки і природа футуризму»** – зроблено спробу розглянути під новим кутом витоків та природу футуризму, зокрема, уточнити не тільки географічне місце походження цього літературно-художнього та естетичного напрямку футуризму, але й в контексті опрацьованих в роботі історичних документів та матеріалів (зокрема низку Маніфестів футуризму), а також, з огляду на методологічні та концептуальні засади, прийняті для дослідження обраної теми, сформулювати уявлення про природу та походження футуризму з урахуванням самостійного авторського бачення. Батьківщиною футуризму до теперішнього часу традиційно вважали Італію. В результаті проведеного дослідження пропонується розглянути в контексті авторської аргументації Францію як країну, де знаходяться культурно-історичні витоків футуризму. Спираючись на біографічний метод дослідження показано, що ідеї творення новітньої концепції розвитку мистецтва Філіппо Марінетті черпав саме із життя Франції. Робиться висновок що у родоначальника футуризму з 1890-х років формується власне бачення напрямків розвитку культури.

На підставі проведеного аналізу у висновках до першого підрозділу другого розділу фіксується що трансформаційний процес футуризму відбивається у діяльності та творчості представників його на різному національному ґрунті. І поворот, що аналізується у контексті розгортання матеріалу всіх підрозділів другого розділу налаштовує на розуміння, що відбувається трансформаційна зміна векторів розвитку напрямку: від висловлення незгоди та несприйняття існуючих напрямків розвитку культури, як це має місце у європейській традиції, до повороту у напрямку лінгво-філологічних та семантичних пошуків у формі поетичної творчості. Даний підхід торує логіку розуміння щодо сукупного впливу європейської та російської

традиції на формування футуризму українського, де два чинники названого впливу виявляють себе під особливим тиском соціокультурних обставин в Україні та визначають своєрідність трансформації футуризму у цей період.

У підрозділі 2.2 – **«Становлення футуризму як напрямку європейської культури»** – отримує в контексті аналізу матеріалів залучених для розгляду у другому розділі своє втілення і ідея цінності війни, що висловлена в «Маніфесті футуристичних живописців» (1910). Звичне сприйняття радикальних соціоісторичних потрясінь, зокрема стану війни як катастрофічного в звичайному розумінні, натомість має цінність в футуристичному тлумаченні і навіть вітається. На основі авторського аналізу робиться висновок, що ці документи, так само як і статті та виступи представників футуризму, означали формування певних теоретико-концептуальних засад напрямку серед яких уявлення про ідеал – людину майбутнього або помножену людину, яка знаменувала собою тип надлюдської істоти, якій невластиві моральні страждання, доброта, ніжність, любов тощо. Майбутні істоти вбачалися «провідниками життєвої енергії, могутньої фізіологічної електрики». Водночас, важливим висновком даного підрозділу є те, що подальший розвиток футуризму зокрема в Росії та Україні можна вважати значною мірою переорієнтованим, спрямованим на формування практик мовно-поетичного освоєння реальності та її пізнання. Аргументом на користь такого висновку є фіксація змін у розвитку футуризму італійського, а саме: у творах переважає домінування образу над формою.

Проведений аналіз дає можливість припустити імовірність загальної оцінки явища футуризму як об'єктивної пізнавальної закономірності, що полягає у пошуку людиною на зламних етапах розвитку культури універсальних форм розширення, осягнення, та передачі смислів новітніми та нетрадиційними засобами зокрема живопису, скульптури, інших видів образотворчого мистецтва, а також поетичної мови, що позначена у дослідженні як явище футуристичної протомови.

У підрозділі 2.3 – **«Роль мови у становленні футуризму»** – акцентується увага на впевненому поширенні європейського футуризму за межі Італії, де його енергетичні виблиски маніфестували себе з особливою активністю, та сягали американського континенту, та тісному зв'язку російського та українського футуризму. У розділі наголошується, що поява футуризму в Європі й поширення інформації про виникнення нового культурно-мистецького напрямку спровокувало подальше зацікавлення, а пізніше й створення власної футуристичної концепції, у творчих колах російських митців початку ХХ ст., що власне вказує на трансформаційний характер поширення футуризму. Виявлено, що у російському футуризмі, який намагався відтворити європейський, спостерігалися розбіжності як у формуванні концептуальних засад новаторського напрямку, так і ставленні до футуризму як такого. Проаналізовані витоки та походження футуризму на російському ґрунті дозволяють зробити висновок про його європейське коріння. На користь цього свідчить, що російські митці для створення власних футуристичних маніфестів запозичували основні положення із відомих вже італійських та французьких програмових документів. Водночас виявлено початкову зверненість до проблеми Слова, форми і змісту російських футуристичних поезій.

Логічним продовженням парадигми здійснюваного у розділі аналізу є увага до питання російського походження українського футуризму, яке пов'язують з особистостями українських поетів і художників, братів Давида і Миколи Бурлюків. Про зв'язки українського і російського футуризму свідчить представленість братів Бурлюків у діяльності російських кубофутуристів, серед яких Олексій Кручених, Володимир Маяковський, Велимир Хлебніков тощо. У програмному документі «Ляпас громадському смакові» крім несприйняття академізму та заперечення культурних досягнень попередників висувається вимога «збільшення словника в його об'ємі новими словами та непоборної ненависті до існуючої до нас мови». Останні зауваження, вочевидь, можна вважати прологом до появи нових форм мовотворчості, які у подальшому позиціонували себе як футуристична протомова – «зарозуміла мова», «заум». Аналізу «зауму» в розділі передують важливе зауваження, що трансформаційний шлях «зарозумілої мови», корені якого сягають початку минулого століття, триває і нині.

Основним результатом здійсненого у третьому підрозділі другого розділу аналізу зарозумілою мови як продукту діяльності російського футуризму є висновок, що базується на методологічному використанні категоріального апарату І. Канта, М. Гайдегера, Ж. Батая та російських поетів футуристів В. Маяковського, О. Туфанова, літературознавця Б. Енгельгардта тощо. Зарозуміла мова на підставі використання кантівської категорії «річ у собі» розглянута у категорії універсалізму, де виділено універсалізм першого роду – теоретичний та універсалізм другого роду – практичний. Теоретичний є відбитком смислового поля, де вирує та концентрується ціннісна енергія, що несе у собі потенціал культурних смислів. Універсалізм другого роду, практичний – це власне спроба виразити мову майбутнього, що набула у практиках футуризму форму зарозумілої мови. Здійснений у розділі категоріальний аналіз дозволяє підійти до опису універсалізму першого роду. З'ясовано, що такий опис універсалізму першого роду можливий тільки після реалізації зазначених потенцій ціннісної енергії у соціоісторичному континуумі, тобто прояснення концентрованих та нерозчленованих смислів протомови у звичних категоріях, чому власне слугує і запропоноване у даному дослідженні тлумачення. Врешті-решт практичний універсалізм виявляє себе у спробах побудови футуристами певного прообразу мови майбутнього (футуристичної протомови), у якій у новітніх формах мовної артикуляції зроблено спробу висловити такі комбінації смислів, що зовні здаються нечуваними і незрозумілими, викликають у невідготованого слухача та «масового споживача» реакцію відторгнення і несприйняття, але в своїй семантичній інтенції несуть хоча і нерозчленований, але насичений новими смислами заряд емоційного та інформаційного впливу на зовнішнє середовище. Таким чином доведено, що існує зв'язок російського футуризму у таких проявах його як егофутуризм, кубофутуризм, зарозуміла мова з пошуками формального способу артикуляції нових засобів виразного та смислового впливу, що своїми витокami сягає сфери підсвідомого, а у філософській категоріальній системі корелює з кантівськими категоріями річ у собі, непізнана річ.

Третій розділ – «**Зовнішні та внутрішні чинники трансформації футуризму в Україні**» – складається з трьох підрозділів й висвітлює питання появи й розвитку футуризму в Україні, виокремлюючи національні ознаки вітчизняного новаторського культурно-мистецького напрямку, а також вказує на роль очільника українських футуристів у трансформації цього напрямку.

У підрозділі 3.1 – «**Національна своєрідність українського футуризму**» – обґрунтовується висновок, що політична роздробленість країни, викликана як зовнішньо-, так і внутрішньополітичними внесли свої корективи у розвиток культурно-мистецької сфери тогочасної Української держави, що проявлялося у багатовекторності бачень і впроваджень мистецьких напрямків.

Відзначається, що прихід футуризму в Україну пов'язують з іменами двох митців: художника й поета з Сумщини Давида Бурлюка, який про новаторські напрямки в культурі й мистецтві дізнався під час безпосереднього перебування в Європі і самотнього поета Михайля Семенка, який про новації у творенні літератури дізнався від російських поетів.

Наголошується думка українських критиків початку ХХ ст., що тенденції прийдешнього мистецтва будуть революційними й направлені на задоволення естетичних потреб не кожного окремо, а суспільства у цілому, а його представники будуть геніями. Це зауваження стає важливим для подальшого розвитку у розділі оцінки Михайля Семенка як представника унікальної трансформаційної лінії українського футуризму, що виявила себе у створенні оригінальних футуристичних поезій та особливого світогляду автора, який нерозривно пов'язаний з формою та способом його сприйняття реальності. На той час з'являються і закиди відносно застарілості футуризму як європейського явища, що тільки зараз опановується в Україні і не викликає вже зацікавленості як, власне, і творчість самого Михайля Семенка. З'являються звинувачення у проповіді ним ідей комуністів, що, як відзначено у дослідженні, мало певні підстави. Але ці підстави, робиться висновок у дослідженні, не слід тлумачити спрощено. Поет щиро вважав, що дружні зв'язки з владою, які він намагався налагодити, стануть хорошим підґрунтям для нового етапу розвитку футуризму в Україні: футуризму, який тепер повинен був включати в себе розробку напрямків розвитку не лише мистецтва, а й науки. Висновком даного смислового фрагменту дослідження є те, що дане зауваження свідчить на користь тези, що подалі стає однією з провідних в роботі- тези про значний вплив на зміни футуризму, а саме в його українському контексті, тих зовнішніх чинників, що пов'язуються з впливом соціополітичних та ідеологічних умов здійснення художньої творчості в Україні за часів Радянської влади. Дані критичні зауваження визначаються як важливі для подальшого аналізу з метою неупередженої та об'єктивної оцінки творчості М. Семенка у його динамічних зрізах та розуміння своєрідності його творчості як унікального національного явища. Адже поряд з безсторонньою критикою, Михайля Семенка називали «пульсом літературного світу», вже поряд з ним згадують інших українських футуристів: Олексу Слісаренка, Гео Шкурупія, Юліана Шпола. Дане зауваження дає підстави говорити про Михайля Семенка як точку відліку трансформаційних процесів в українському футуризмі, подальший розвиток яких був пов'язаний не тільки сукупністю зовнішніх і

внутрішніх чинників, а про його вплив на перебіг процесів у самому футуризмі. Зокрема, це становить обґрунтування дослідницької позиції, що елементами активного позахудожнього та позаестетичного впливу на трансформацію українського футуризму постали ідеологічні та соціальні чинники, сконцентровані у нав'язуваних методах соціалістичного реалізму шляхом жорсткого тиску радянських суспільних інституцій та партійних органів на діяльність футуристичних угруповань та їх окремих представників.

Доведено, що футуризм в Україні мав яскраво виражений національний характер і прояви національного були для нього характерними (на відміну від італійського футуризму, який проголошував ідеї космополітизму). Так, вітчизняні поети й письменники, представники новаторського напрямку, писали твори лише українською мовою, не відкидали звертання до історичних тем тощо. Відповідно, національні, а подекуди й народні мотиви спостерігаємо і в роботах українських художників, представників футуризму – Олександра Богомазова та Олександрі Екстер, творчість яких проаналізовано в цьому підрозділі.

У підрозділі 3.2 – **«Творчість Михайля Семенка як точка відліку трансформаційних процесів в українському футуризмі»** – проаналізовано зовнішні та внутрішні чинники трансформацій українського футуризму. Зокрема в логіці авторського дискурсу стверджується що якщо зовнішні чинники трансформацій українського футуризму лежали переважно в соціополітичній та ідеологічній площині, то внутрішні укорінено у творчості та діяльності окремих представників футуризму в Україні. Аналіз їхньої творчості побудовано на дослідницькому уявленні про такі «продукти творчості» футуристів, які, в силу самої специфіки футуризму, футуристичної мови та світосприйняття становлять переважно предмет гіпотетичного моделювання ніж суворого раціонального аналізу і «консеквенціювання» (отримання висновків та складення оцінок). Так, в процесі аналізу письменницької діяльності українських поетів-футуристів, відзначається значна складність розуміння результатів їхньої діяльності. Водночас, на підставі проаналізованого матеріалу можна зробити висновок, що як в Росії так і в Україні при єдиній сутності оцінки зарозумілої мови футуристів, їхні шляхи реалізації та експериментальні мовні практики носили самостійний характер та відбивали суттєві особливості побудови та мислення в межах опанування та використання поетами-футуристами національних мов. Зокрема, цей висновок підтверджується аналізом творчої діяльності українських колег-футуристів М.Семенка – Гео Шкурупія та Ніка Бажана. Щодо останнього, то його творчий шлях саме й становить аргумент на користь положення про значний вплив у розвитку футуризму зовнішнього чинника – соціокультурного та ідеологічного середовища країни. Нік Бажан стає у першій половині ХХ ст. відомим та визнаним офіційною владою поетом та літературним і громадським діячем і у подальшій творчій та громадській діяльності не дає підстав згадувати про своє «футуристичне» минуле.

У підрозділі 3.3 – **«Аксіологічний вектор творчості Миколи Бажана як послідовника українського футуризму»** – доведено, що упродовж тривалого часу постать поета розглядалася лише крізь призму його провладної діяльності, а всі згадки про ранні мистецькі проби активно приховувалися як радянською владою, так

і самим автором. Проте сьогодні, аналізуючи діяльність поета в річищі розуміння футуризму не тільки як культурно-мистецького напрямку в історії ХХ ст., а і як системи етико-філософських підходів до розуміння розвитку культури у цілому, можемо припустити, що так званий «розрив» Миколи Бажана із футуризмом був радше формальним. Творам поета були притаманні, проголошені новаторами мотиви: правдиве зображення навколишньої дійсності (яке, і не варто цього відкидати, з початку 1930-х рр. тяжіє до соцреалізму), переважання міської тематики, опис техніко-технологічних досягнень, зрештою манера написання вирізнялася лаконічністю, влучністю, алітераціями й асонансами (що також віталось у футуризмі).

Біографісти Миколи Бажана доходять висновку, що поет, письменник, вчений-енциклопедист, а саме таким він увійшов в історію, лишається найбільш незрозумілим не лише серед футуристів, а й з-поміж творців літератури, які розпочинали свій шлях у 1920-х рр. Безперечно, тут даються взнаки значні прогалини в творчій біографії митця, пов'язані з відсутністю інформації про ранню творчість поета. Генріх Ріккерт стверджує, що дійсність можна обраховувати, пояснювати, описувати, але її неможливо зрозуміти. Певною мірою постать Миколи Бажана лишається вічною дійсністю, яку спромоглися описати чимало його колег по перу (йдеться про спогади про автора), нині намагаються пояснити дослідники, але питання розуміння залишається відкритим.

Не маючи на меті давати остаточну оцінку місця і ролі футуризму у творчій спадщині Миколи Бажана, у здійсненому дослідженні звернуто увагу на ті факти, які мали місце в біографії автора і вплинули на його подальшу долю. Адже, як зазначає Генріх Ріккерт, одне із найважливіших завдань науки – це вміти «знайти в потоці невпинного руху розвитку нерухому точку, зупинитися, для того щоб, озирнувшись на пройдений шлях, усвідомити значення для життєвого сенсу всього до сих пір досягнутого». Ймовірно, такою «точкою тимчасової зупинки» для Миколи Бажана був футуризм, який спонукав автора до переосмислення ціннісної складової культури і її цінності у цілому. Для нашого дослідження подібною «точкою» став сам Микола Бажан як творець вітчизняного футуризму, певного роду медіатор із «мистецтва майбутнього» у майбутнє.

ВИСНОВКИ

Відповідно до визначеної мети, завдань, основних положень і результатів дослідження трансформації футуризму в українському культурному просторі першої половини ХХ століття сформульовано такі висновки.

1. Проаналізовано та структуровано використані джерельну базу та теоретичну основу роботи. Зокрема, проведені дослідження показали, що футуризм, майже одночасно з появою самого напрямку, постав у центрі уваги як літераторів, так літературних критиків й істориків літератури, мистецтвознавців, філологів та філософів. Така ж тенденція зберігається й донині. В роботі наголошується на тому, що теоретична основа напрямку досить розлога й включає понятійний апарат, розроблений творцями футуризму («помножена людина», «мистецтво майбутнього», «звуки на свободі» у французькому та італійському варіантах, або «заум»,

«зарозуміла мова», «егофутуризм», «кубофутуризм» в російському вияві, чи «кверофутуризм», «мистецтво шукання», «мистецтво переходової епохи» тощо в українському культурному просторі), то за більш ніж столітній відтинок осмислення й вивчення даного феномену, понятійний апарат поповнився науковими напрацюваннями дослідників («мистецтво антигуманізму», «тотальне заперечення», «культуртрегер» тощо). Тому до роботи над темою були залучені праці сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників, що визначають концептуальні засади сучасної гуманітаристики й культурології зокрема, а також наукові розвідки, в яких розкривається сутність дотичних до футуризму понять («геній», «геніальність», «хронотоп», «мова», «зарозуміла мова», «річ в собі» тощо). Доведено, на підставі вивчення опублікованих і неопублікованих джерел, доцільність розгляду авангардного явища футуризму як форми літературно-поетичної та мистецько-естетичної рецепції радикальних суспільно-культурних та філософсько-світоглядних змін, що несла у собі новітня доба на початку ХХ століття.

2. Визначено та обґрунтовано теоретико-методологічні засади вивчення футуризму. Зокрема, обумовлено й доведено вибір методів дослідження, за допомогою яких розкривалася сутність футуризму, як культурно-мистецького вираження онтогносеологічної ідеї оновлення світу. Міждисциплінарний підхід, в основі якого закладені історико-філософський, культурологічний, аксіологічний та лінгвістичний принципи аналізу, дозволив дослідити явище європейського футуризму, застосовуючи такі методи наукових досліджень як діахронний, порівняльний, біографічний, метод вивчення документальних джерел та інші. Крім основного методологічного принципу еволюційного розвитку, що є ключовим для здійснюваного розгляду, залучено та використано принцип об'єктивності, принцип розвитку, принцип історизму, принцип збігу логічного та історичного, соціологічний принцип, принцип системності.

3. Досліджено генезис футуризму в європейському контексті як впливового явища, що виникає на зламі ХІХ та ХХ століть та маніфестує необхідність радикальних світоглядних змін у суспільному культурному розвитку. У результаті проведеного дослідження пропонується розглянути в контексті авторської аргументації Францію як країну, де знаходяться культурно-історичні витoki футуризму. Спираючись на біографічний метод дослідження показано, що ідеї творення новітньої концепції розвитку мистецтва Філіппо Марінетті черпав саме із життя Франції, але в силу особистих причин був змушений тривалий час жити в Мілані. Серед основних причин, які сприяли вдалому закріпленню ідей футуризму в Італії, називаємо конфлікт цінностей, який виник між двома поколіннями італійців унаслідок суспільно-політичної нестабільності всередині країни й надмірного нав'язування цінностей попередніх епох одним соціальним суб'єктом іншому (мається на увазі старшим поколінням молодшому).

4. Проаналізовано напрямки розвитку європейського футуризму. Зазначено, що новаторські ідеї поширюються спочатку серед літераторів, потім їх вдало опановують художники, скульптори, музиканти й представники театру. Доведено, що характерною ознакою європейського футуризму є швидка трансформація напрямку із суто художнього у культурно-мистецький, а згодом і культурно-політичний.

Окреслено шляхи поширення футуризму в його національних виявах в Росії та Україні.

5. Обґрунтовано та запропоновано шляхи застосування методологічного потенціалу загальнонаукового принципу еволюції у розгляді соціокультурного явища футуризму у його окремих національних проявах, зокрема зарозумілої мови як чинника становлення футуризму в українському культурному просторі початку ХХ ст. У роботі було використати нестандартні підходи у спробі розуміння природи та прояву футуризму в різних країнах та його трансформації в залежності від змін історичних умов становлення та вияву, а також того соціокультурного середовища, де він виникає. Таким підходом в дисертації запропоновано обрати еволюційний. Його сутністю є установка на те, що в межах явища, що переважно досліджується статично, мають виявлятися закономірності, які виявляють себе при зміні масштабу розгляду. Цей масштаб включає і різні складові. Такими складовими в роботі стали: комплексне використання аналізу під певним кутом умов походження футуризму як європейського явища, його практично паралельний відбиток в Росії та в Україні але з різними трансформаційними результатами, що визначаються різними мовами, художньо-психологічними та культурно-національними профілями митців-футуристів, наслідками трансформацій футуризму як корінного явища, що досліджується у розвитку соціокультурної, та соціополітичної ситуації у європейському ареалі футуризму в російському його варіанті та у проявах українського футуризму, який досліджується саме в контексті означеної комплексної динамічної характеристики футуризму.

6. Досліджено причини появи та окреслено зовнішні й внутрішні інваріанти розвитку футуризму в українському культурному просторі початку ХХ ст. У результаті дослідження канви вітчизняного культурного простору початку минулого століття було виокремлено основні фактори, які сприяли появі футуризму в Україні, а саме: значні політичні зміни, які проявлялися у вигляді революцій поруч зі змінами культурними; початок століття, який збігається з початком нової культурної епохи; традиційність в культурі, яка характеризується занепадом творчих й духовних ідеалів; творчість митців, яка уже не відображає культурних потреб сучасного суспільства; політична роздробленість країни, викликана як зовнішньополітичними, так і внутрішньополітичними чинниками, що сприяло багатовекторності бачень і впроваджень мистецьких напрямків. Виокремлено й структуровано внутрішні й зовнішні інваріанти розвитку футуризму в Україні. Зокрема, серед внутрішніх зазначаємо: ідеї вітчизняного новаторського мистецтва, які базувалися на тематичному оновленні літературно-мистецьких творів; виокремлення мовного питання як основи, навколо якої відбувалася побудова вітчизняного футуризму; ідея побудови діалогу між автором й читачем, як фактор поширення футуризму. Відповідно, зовнішніми інваріантами виступають форми втілення футуристичних літературних та літературно-мистецьких творів, а також ідеї окремих представників футуристичних літературно-мистецьких угруповань, які зазнали трансформаційних змін під впливом зовнішніх факторів (зневіра у розвитку футуризму як напрямку, ідеологічний тиск тощо). Розглянуто творчу постать Михайля Семенка як точку відліку трансформаційних процесів в українському

футуризмі.

7. Верифіковано можливість використання загальнонаукових та філософських принципів та категорій в процесі застосування історико-еволюційного дослідження соціально-історичних процесів, розглянутих крізь призму дослідження футуризму в контексті аналізу трансформаційних процесів у російсько-українському культурному середовищі. Обґрунтовано вибір для здійснення культурологічного аналізу категорій загальнофілософської гносеологічної методології, зокрема кантівського аналізу понять феномен, річ у собі, для розкриття мовно-гносеологічного потенціалу таких явищ як зарозуміла мова, протомова. Окреслено використання поняття протомова для здійснення культурологічного аналізу поетико-філологічних експериментів російських та українських авторів-новаторів, для розуміння як універсалістських проявів природи явища футуризму взагалі, так і для застосування такого підходу для розуміння суттєвих відмінностей мов як чинника трансформацій явища футуризму на ґрунті його саме філологічної трансформації в масштабах поширення в європейському та європейсько-слов'янському регіоні. Доведено, що поява футуризму, як динамічного багатоаспектного мінливого соціокультурного та художнього явища, що мало в період що досліджується, свій особливий та оригінальний національний окрас-забарвлення в різних країнах, була цілком закономірною і для України. Встановлено, що футуризм в українському культурному просторі початку минулого століття був одним із виявів рекурсії самого футуризму, який з незначними змінами, що в еволюційній теорії, підтриманій дослідниками-культурологами А. Бергсоном та Р. Докінзом, мають назву «мутації», знайшов своє втілення у творчості вітчизняних митців-новаторів.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Вернигоренко О. С. Зарозуміла мова у творчості українських поетів-футуристів початку ХХ ст. з позицій культурології (на прикладі творів М. Семенка, Г. Шкурупія, Н. Бажана). Культура і сучасність: альманах. Київ: Міленіум, 2018. № 1. С.232-239.
2. Вернигоренко О. С. Образ російського футуризму початку ХХ ст. у творчій спадщині поета й публіциста Корнія Чуковського. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: [зб. наук. праць; вип. ХХХХІ]. Київ: ІДЕЯ-ПРИНТ, 2018. С.251-259.
3. Вернигоренко О. С. Природа футуризму крізь призму маніфестаційної спадщини Філіппо Марінетті (у період 1909-1912 рр.). Культура і сучасність: альманах. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2018. № 2. С.186-193.
4. Вернигоренко О. «Зарозуміла мова» в російському футуризмі як «явище» та «річ в собі» відповідно до «Критики чистого розуму» Іммануїла Канта. Мистецтвознавчі записки: Зб. наук. праць. Вип. 35. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2019. С.99-107.

***Публікації у виданнях України, які включені до міжнародних науко-
метричних баз***

5. Вернигоренко О. С. Дослідження хронотопу міста в культурологічному контексті (на матеріалі збірки Михайля Семенка «Дерзання»). Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство. Київ: Міленіум, 2018. Вип. I (10). С.69-76.
6. Вернигоренко О. С. До проблеми геніальності українського поета-футуриста Михайля Семенка (крізь призму теорії німецького філософа Іммануїла Канта про геніальність). Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство. Київ: ІДЕЯ-ПРИНТ, 2018. Вип. II (11). С.59-65.

Публікації у закордонних виданнях

7. Вернигоренко О. С. Роль і місце футуризму в творчості поета, перекладача, вченого Миколи Бажана: культурологічний аналіз. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2020. № 3(31). С.24-32.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Вернигоренко О. С. До питання про роль науково-технічного прогресу в європейському культурно-мистецькому середовищі: поява футуризму. Матеріали 16-ї Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки» (м. Київ, 5-7 жовтня 2017 р.). Київ, 2017. С.56-60.
9. Вернигоренко О. С. Формування образу «радіо» в італійському та українському літературному футуризмі: порівняння з позицій культурології. Гуманітарний корпус: збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії. Випуск 11. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. – С.32-34.
10. Вернигоренко О. С. Війна як цінність у концепції італійського футуризму Філіппо Марінетті. Гуманітарний корпус: збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії. – Випуск 12 Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. С.17-21.
11. Вернигоренко О. С. Формування біполярного образу війни у творчості російського поета-футуриста Володимира Маяковського у період 1914-1917 рр. Культурологічний альманах: Випуск 9. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. С.5-9.
12. Вернигоренко О. С. Образ російського футуризму початку ХХ ст. у творчій спадщині поета й публіциста Корнія Чуковського. Гуманітарний корпус: збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії. Випуск 19. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. С.8-13.
13. Вернигоренко О. С. Аналіз творчості українського футуриста Михайля Семенка через призму критики на сторінках «Літературно-наукового вісника». Драгоманівські історичні студії: зб. наук. праць молодих істориків / відп. ред. і упор. О. В.Потильчак, О. О. Сушко. К.: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2018. Випуск 4(8). С.210-217.
14. Вернигоренко О. «Зарозуміла мова» в російському футуризмі як «явище» і як «річ в собі» за теорією «чистого розуму» Іммануїла Канта. Культурні та

мистецькі студії ХХІ століття: науково-практичне партнерство: матеріали міжнародного симпозіуму, 6 червня. 2019 р. М-во культ. України; Нац. акад. кер. кадрів культ. і мистец. Київ: НАКККіМ, 2019. С.15-17.

АНОТАЦІЯ

Вернигоренко О. С. Футуризм в українському культурному просторі першої половини ХХ століття. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата культурології за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури. Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури та інформаційної політики України, Київ, 2021.

У дисертації розглянуто трансформацію європейського футуризму як культурно-філософського і літературно-мистецького напрямку та його вплив на явище футуризму в українському культурному середовищі. У результаті проведеного дослідження обґрунтовано новітнє методологічне використання загальнонаукової категорії еволюції, яка має не тільки природничо-наукове але й соціогуманітарне застосування. Концептуальні положення роботи розглянуто та обґрунтовано на матеріалі російського та українського футуризму у формах зарозумілої мови та формах самобутнього футуристичного літературно-поетичного мовного експериментаторства у творчості вітчизняних футуристів Михайля Семенка, Гео Шкурупія, Миколи Бажана тощо. Обґрунтовано застосування поняття протомова для здійснення культурологічного аналізу поетико-філологічних експериментів російських та українських футуристів. Запропоноване у дисертації поняття протомова дозволяє виявити універсалістську природу явища футуризму, використати можливості такого методологічного підходу для досягнення суттєвих відмінностей у формуванні окремих національних мовних структур кожного з досліджуваних регіонів. В контексті авторської аргументації вперше пропонується розглянути Францію як країну що знаходиться біля культурно-історичних витоків футуризму.

Ключові слова: авангард, футуризм, хронотоп, художній простір, образ майбутнього, «чистий розум», «річ в собі», «явище», ноумен, «зарозуміла мова», «розстріляне відродження», геній, геніальність, витончене мистецтво, істина.

SUMMARY

Vernyhorenko O. S. Futurism in the Ukrainian cultural space of the first half of the twentieth century. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the Degree of Candidate of Cultural Studies by specialty 26.00.01 – Theory and History of Culture. The National Academy of Culture and Arts Management, Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, Kyiv, 2021.

The dissertation considers the transformation of European futurism as a cultural-philosophical and literary-artistic direction and its influence on the phenomenon of futurism in the Ukrainian cultural environment. As a result of the conducted research the newest methodological use of the general scientific category of evolution which has not only natural-scientific but also socio-humanitarian application is substantiated. Theoretical

and methodological principles of changes in the forms of self-expression of European futurism are systematically analyzed in the study of manifestos of futurism, clarification and evaluation of their impact on the formation and development of Russian and Ukrainian futuristic trends. The originality of the phenomenon of Ukrainian futurism is analyzed in a single cultural and historical context of the first half of the twentieth century. Its influence on the cultural development of the European region and modern world significance and distribution is considered. The conceptual provisions of the work are considered and substantiated on the material of Russian futurism in the forms of arrogant language and forms of original futuristic literary-poetic language experimentation in the works of Ukrainian futurists Mykhail Semenko, Geo Shkurupiy, Mykola Bazhan, etc. It is shown that the transformation of Ukrainian futurism is associated with the influence of socio-political and socio-historical factors, among which the key was the pressure of the Soviet government on the Ukrainian cultural environment.

The causes of appearance and external and internal invariants of the development of futurism in the Ukrainian cultural space of the early twentieth century are studied. As a result of the study of the outline of the national cultural space of the beginning of the last century, the main factors that contributed to the emergence of futurism in Ukraine were identified, namely: significant political changes that manifested themselves in revolutions alongside cultural changes; the beginning of the century, which coincides with the beginning of a new cultural era; traditionalism in culture, characterized by the decline of creative and spiritual ideals; creativity of artists, which no longer reflects the cultural needs of modern society; political fragmentation of the country, caused by both foreign and domestic political factors, which contributed to the multi-vector visions and implementation of artistic trends. Internal and external invariants of futurism development in Ukraine are singled out and structured. In particular, among the internal ones we note: the ideas of domestic innovative art, which were based on the thematic renewal of literary and artistic works; identification of the language issue as the basis around which the construction of domestic futurism took place; the idea of building a dialogue between the author and the reader as a factor in the spread of futurism. Accordingly, external invariants are forms of embodiment of futuristic literary and literary works, as well as the ideas of individual representatives of futuristic literary and artistic groups that have undergone transformational changes under the influence of external factors (disbelief in the development of futurism as a direction, ideological pressure, etc.). The creative figure of Mykhailo Semenko as a starting point of transformational processes in Ukrainian futurism is considered.

The application of the concept of proto-language for the implementation of culturological analysis of poetic and philological experiments of Russian and Ukrainian futurists is substantiated. The concept of proto-language proposed in the dissertation allows to reveal the universalist nature of the phenomenon of futurism, to use the possibilities of such a methodological approach to understand the significant differences in the formation of separate national language structures in the European and Euro-Slavic region. In the context of the author's argument, for the first time it is proposed to consider France as a country near the cultural and historical origins of futurism.

Keywords: avant-garde, futurism, chronotope, artistic space, image of the future, «pure mind», «thing in itself», «phenomenon», noumenon, «arrogant language», «shot rebirth», genius, genius, fine art, truth.

Підписано до друку 06.04.2021 р. Формат 60x90/16. Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9
Наклад 100 прим. Замовлення № 650. Віддруковано на ризографі в видавничому центрі «Принт-
центр» 04053, м.Київ, вул. Січових Стрільців, 26А Тел./факс: 486-50-88, (050)712-40-80, (097)182-
07-07, 277-40-16 <http://www.printc.kiev.ua>; E-mail: printcentr@ukr.net